УДК 336.717.061

В. Давидов, магістрант
Центральноукраїнський національний технічний університет

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ

Досліджено погляди зарубіжних вчених на роль моніторингу в кредитній системі. Проаналізовано науково-дослідної діяльності у сфері кредитного моніторингу. Досліджено вплив моніторингу на кредитоспроможність компанії та мінімізацію ризиків виникнення проблемної заборгованості за кредитними договорами. Обґрунтовано потребу удосконалення системи кредитного моніторингу в вітчизняних банках. Доведено практичну необхідність створення і функціонування у вітчизняних комерційних банках підрозділу кредитного моніторингу. Доведено вплив інтенсивності проведення моніторингу на якість кредитного портфеля банку.

У статті аналізуються основні напрямки науково-дослідної діяльності у сфері кредитного моніторингу. Наводиться авторська 3D-модель контролю якості моніторингу, що дозволяє одночасно аналізувати кілька показників у взаємозв'язку. Озвучуються перспективи використання моделі.
кредитний моніторинг, кредитні ризики, кредитний портфель, кредитна діяльність, контроль

Наукова новизна та практична значимість статті полягає в аналізі поглядів російських та зарубіжних вчених на роль моніторингу в кредитній системі та розробці конкретних заходів щодо вдосконалення системи контролю якості моніторингу кредитів. Існуючі розрізнені показники не дозволяють багатосторонньо оцінити ефективність чинної системи моніторингу в кредитній організації. Використання комплексного підходу та поєднання кількох показників якості в 3D-модель є заслугою авторів дослідження.

Висновки та пропозиції, викладені у статті, теоретично обґрунтовані та мають практичну значимість.

Постановка проблеми. В умовах нестабільності фінансових ринків для банків особливу роль грає структура його кредитного портфеля. Криза, що відбулася в 2008 р., виявила неспроможність діючої системи видачі та супроводження кредитів. Роль оцінки структури, рівня ризику, підтримки стійкості портфеля виданих позичок виконує кредитний моніторинг.

Для оптимального функціонування банку у кризовий період важливо якісно проводити кредитний моніторинг клієнтів та оперативно реагувати як на погіршення їх фінансових станів, так і на невиконання ними не фінансових (додаткових) умов кредитних договорів. Ключовим моментом успішного кредитного моніторингу є оперативне отримання актуальної фінансової інформації та своєчасний її аналіз. Ефективний контроль за повним циклом кредиту – від його видачі до погашення – забезпечує стабільне отримання прибутків банківською установою. Впровадження у практику процесів про ведення дієвого кредитного моніторингу потребує раціональних процесів контролю, як інструментальної складової моніторингової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема кредитного моніторингу широко висвітлювалася в роботах таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Васюренка О.В., Дзюблюка О.В., Гуцала І.С., Івасіва Б.С., Ковальчука Т.Т., Міщенка В.І., Мороза А.М., А. Юн, Дж. Шеферд, Ф. Танг, К. Фукао, К. Суй, М. Томіяма, Г. Гортон, Дж. Кан, Р. Блейві, Д. ВанХуз, Л. Местер, М.Ф. Фергюсон та Б.А. Стівенсон, А.Д.Ф. Коулман, Н. Ешо, І.Г. Шарп. Однак питання ефективного використання кредитного моніторингу в комерційних банках, як спосіб попередження виникнення проблемної заборгованості у вітчизняній науковій літературі, недостатньо досліджено.

Це обумовлює потребу подальших досліджень цієї складової управління банківськими установами.

Мета статті. Метою статті є розгляд основних принципів функціонування системи кредитного моніторингу в банках, аналіз існуючих основ реалізації кредитного моніторингу як складової системи внутрішнього контролю, яка сприятиме максимальній мінімізації витрат ресурсів, оперативній реакції на зміни в фінансовому стані позичальників та оперативному вирішенню ситуацій, що можуть в майбутньому призвести до виникнення проблемної заборгованості. Пропонування шляхів удосконалення деяких аспектів методичного забезпечення для підвищення ефективності і практичної дієвості кредитного моніторингу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження моніторингу проводилося у кількох напрямках. Зарубіжні вчені, які займаються цією тематикою, ставлять у пряму залежність інтенсивність моніторингу та вартість компанії [9]. Моніторинг з боку банку спонукає менеджмент компанії до більш ефективного управління, що призводить до зростання вартості компанії. Інструментом впливу на керівництво фірми-позичальника може бути динамічна відсоткова ставка, що змінюється залежно від величини того чи іншого фінансового показника.

Якщо банк кредитує фірму повторно, це служить сигналом фінансовому ринку про те, що кредитна організація у процесі моніторингу отримала інформацію, яка зазвичай недоступна для зовнішніх користувачів, і свідчить про достатню кредитоспроможність компанії та високий потенціал її проектів.

Для підтвердження цієї теорії вчені використовують коефіцієнт Тобіна Q [9]. Він розраховується як відношення ринкової вартості компанії до вартості заміни її активів. Аналіз звітності кількох компаній до, під час і після кредитування дозволяє зробити висновок про те, що проведення моніторингу позитивно впливає на величину Q. Аналіз фінансової звітності компаній, що кредитуються, і компаній, які не використовують кредитні кошти, показав, що вільні кошти розподіляються в особистих інтересах керівництва компанії у другому випадку частіше, ніж у першому. Моніторинг знижує негативний ефект від неефективних рішень менеджменту компанії, оскільки дозволяє виявити недоцільність прийнятого рішення раніше. Банк може стимулювати керівництво компанії спрямовувати вільні кошти на підвищення її ринкової вартості.

Підтвердження позитивного впливу моніторингу на вартість компанії вчені знаходять завдяки аналізу показників двох груп компаній:

• компанії без кредиту;

• компанії із кредитом на цілі, що не дають сигналу фінансовому ринку.

До другої групи відносять компанії, що взяли кредит на цілі, які не дають нової інформації ринкам про перспективи зростання компанії або якість їхніх проектів, наприклад, кредити на господарські потреби, погашення боргу або рефінансування боргу іншого учасника ринку. Дані типи кредитів не мають позитивного впливу ринкову вартість компанії, а отже і ефект залучення додаткових коштів може не братися до уваги. Аналіз діяльності виділених груп компаній показує, що у другому випадку спостерігається підвищення коефіцієнта Тобіна. Причиною цього підвищення є не залучення коштів, а наявність моніторингу, що проводиться банком.

У робочій доповіді американських учених Г. Гортона і Д. Кана порушується проблема зростання ризику реалізації проекту, що кредитується банком [5]. Вчені виділяють такі чотири варіанти дій кредитора при виникненні такої ситуації:

• ліквідувати проект;

• підвищити відсоткову ставку;

• списати частину боргу;

• не реагувати.

Дані методи забезпечують кредитору вплив на керівництво компанії після прийняття рішень. Американські вчені нагадують про необхідність включення до кредитного договору

пункту про відкритість для кредитора інформації про поточний стан проекту, а також вказують на перевагу банківського кредиту перед випуском облігацій через наявність можливості змінити умови договору залежно від реального стану справ.

Американський вчений Д. ВанХуз робить висновок, що банки надають унікальний сервіс моніторингу, оскільки крім фінансової звітності компанії, мають інформацію про реальний рух коштів по рахунках [10]. Цієї теми торкаються і фахівці Федерального резервного банку Філадельфії [6].

Коли позичальник страждає від незапланованих втрат і зростає ймовірність банкрутства, він втрачає стимул до оптимального інвестування. Кредитор, який здійснює моніторинг його поточного рахунку та здатний розпізнати загрозу таких втрат, може створити стимули до дій позичальника, що дозволяє йому підвищити очікувану віддачу. Зокрема, позичальник може докласти зусиль, щоб переконатися, що овердрафт використовується позичальником для фінансування поточної діяльності, а не для покриття неочікуваних збитків.

Доступ до інформації про рух коштів за поточним рахунком – це важлива перевага кредитора, що дає можливість зафіксувати відхилення від стандартного рівня витрат позичальника та початкового бізнес-плану.

Часто обсяг коштів, що доступні позичальнику за кредитною лінією, залежить від суми дебіторської заборгованості та вартості матеріально-виробничих запасів. Для підтвердження цих величин банк вимагає від керівництва компанії звіт про поставки товару, які формують нову дебіторську заборгованість та фактичну оплату рахунків клієнтами аналізованої компанії. Для збільшення обсягу кредитної лінії позичальник може подати звіти з відхиленням від реальних величин. Наприклад, сплачений рахунок або ще не поставлений товар можуть бути включені до дебіторської заборгованості. Подальший аналіз звітності компанії дозволить виявити дані відхилення, проте доступ до поточного рахунку позичальника дає змогу відстежувати рух коштів у режимі реального часу.

Якщо позичальник намагається скоротити обсяг операцій з поточного рахунку в банку-кредиторі і користується послугами з розрахунково-касового обслуговування в іншому банку, то відсутність платежів за придбані матеріали та обладнання та надходження грошових коштів в рахунок оплати клієнтами компанії виставлених рахунків слугуватимуть для фахівців з моніторингу сигналом невиконання позичальником умов договору.

Такий сервіс покращує якість та ринкову вартість кредиту. У реальних ринкових умовах банки мають різний рівень підготовки менеджерів і для проведення моніторингу їм потрібна різна кількість ресурсів. Рішення про необхідність проведення моніторингу має ініціюватись кожним банком окремо шляхом зіставлення очікуваної позитивної віддачі з витратами на реалізацію кредитного моніторингу.

Вчені європейського банківського центру у своїй науковій статті порушують питання:

• як менеджмент банку, банківські регулятори та інвестори кількісно визначають ефективність діяльності банку у сфері моніторингу?

• чи здатні зміни внутрішнього банківського рейтингу компаній передбачити зміни рейтингу компанії у публічному рейтинговому агентстві та навпаки [7]?

Їх теоретична модель передбачає два види агентів з моніторингу: публічний агент (рейтингове агентство) та приватний (банк). Обидва агенти обробляють інформацію про діяльність компанії з метою оцінки її кредитоспроможності. Перший агент використовує лише загальнодоступну інформацію, другий агент - як публічну інформацію, так і приватну. Таким чином, банк комбінує два види інформації, що визначають необхідність точнішого прогнозу. Завданням кредитного бюро є передбачення банкрутства компанії, тоді як банк цікавить ймовірність виникнення простроченої заборгованості, оскільки вимагає збільшення резервів банку.

Досліджувані вченими банки оновлюють рейтинг компанії не частіше ніж один раз на рік. Кредитне бюро збирає інформацію з фінансових інститутів, корпорацій та інших офіційних джерел значно частіше. З цього випливає, що рейтинг кредитного бюро передує

рейтингу банку. З іншого боку, банки мають можливість отримати звіт компанії до моменту його публікації (навіть частково), а також мають доступ до управлінської звітності, отже мають інформаційну перевагу перед кредитним бюро, що дає можливість вплинути на офіційний рейтинг. Таким чином, публічний та приватний рейтинги взаємно впливають один на одного. Порівняння обох рейтингів дає можливість керівництву банку оцінити ефективність роботи менеджерів, які проводять моніторинг позичальників.

Вимоги до дотримання нормативів впливають на інтенсивність проведення моніторингу [7]. Для визначення цього впливу розглядаються дві моделі. У першій – вимоги до капіталу практично відсутні. У цьому випадку банки приймають рішення проводити чи не проводити моніторинг позичальників на основі порівняння витрат та позитивного ефекту від цієї діяльності. У другій моделі на ринку банківських послуг є регулятор, що пред'являє вимоги до рівня капіталу банку. Вимоги до створення резервів спонукають кредитні організації акумулювати у своєму портфелі якісніші позички, а отже, проводити більш інтенсивний моніторинг позичальника. Зворотною стороною цього процесу є тенденція до заміщення організацій, які проводять якісний моніторинг, організаціями, які приділяють цьому менше уваги. Це пояснюється високими витратами на здійснення контролю за діяльністю позичальника і компенсації цих витрат за рахунок підвищення вартості кредиту.

Американські вчені М.Ф. Фергюсон та Б.А. Стівенсон, досліджуючи питання кредитного моніторингу, роблять кілька висновків [4]. Чим більша частка незастрахованих депозитів на рахунках у конкретному банку, тим сильніша його мотивація до підвищення якості моніторингу. Банк, який проводить якісний моніторинг позичальників, має перевагу перед банками, що менш відповідально підходять до цього процесу, оскільки позичальник готовий оформити кредит за вищою ставкою, якщо за його діяльністю буде забезпечено професійний контроль.

В Австралії внесок у визначення ролі моніторингу у процесі кредитування зробили такі вчені як А.Д.Ф. Коулман, Н. Ешо, І.Г. Шарп [3]. Вони стверджують, що ресурси, витрачені на моніторинг, його інтенсивність є одним із ключових факторів визначення таких умов кредитного договору, як рівень процентної ставки, вимоги до забезпечення кредиту та його термін. Кредитні організації, які частіше проводять моніторинг, мають можливість укладати кредитний договір на триваліший термін, оскільки наявність контролю з боку банку визначає якість позички у довгостроковій перспективі. Відсоткова ставка залежить від інтенсивності моніторингу, оскільки банк має можливість визначити рівень ризику проекту, що фінансується, в конкретний момент часу і, використовуючи плаваючу відсоткову ставку, коригувати її розмір залежно від фінансових показників діяльності позичальника.

Японські вчені (К. Фукао, К. Нішимура, К. Суй та М. Томіяма) виділяють два напрями позитивного впливу моніторингу:

• ефект відсіювання;

• ефект удосконалення функціонування [8].

Ефект відсіювання полягає в тому, що банки в результаті аналізу діяльності компаній, що кредитуються, залишають у своєму портфелі лише перспективні фірми та розривають відносини з фірмами зі збитковою діяльністю.

Ефект удосконалення функціонування передбачає участь банківських фахівців як консультантів при прийнятті рішень з метою збільшення прибутковості діяльності фірми.

К. Фукао, К. Нішимура, К. Суй та М. Томіяма вважають, що японськими банками на початку 2000-х років не приділялась достатня увага роботі з позичальниками з метою підвищення прибутковості останніх. Розпізнаючи проблемного позичальника, банки лише «відсівають» його замість надання професійної допомоги, що призвело, на думку вчених, до серйозних проблем у японській банківській системі на початку 2000-х рр.

Спеціаліст Міжнародного валютного фонду Р. Блейві працював над питанням впливу процесу моніторингу на природу видачі позичок. Інформація про позичальників має обмежений характер, а втрати від припинення відносин позичальник - кредитор високі [2]. Останню обставину вчений вважає однією з причин акумуляції в кредитному портфелі позик,

що не повертаються. За певних умов моніторинг дозволяє підвищити ефективність функціонування ринку позикового капіталу, очікуваний прибуток банку та цінність кредиту в економіці.

Виходячи з вищеозначеного, можна сформулювати заходи, що дозволять оптимізувати процес моніторингу виданих кредитів всередині кредитної організації. З метою вдосконалення організаційної структури кредитних відділів пропонуємо виділити співробітника, в обов'язки якого входитиме безпосередній контроль над процесом погашення позички. До переліку використовуваних інструментів необхідно впроваджувати систему так званих тиклерних звітів, що використовується в міжнародній практиці, яка дозволяє фіксувати відхилення фактично отриманих даних від запланованих.

Вважаємо за доцільне виділити кілька напрямів проведення кредитного моніторингу: моніторинг кредитного ризику; моніторинг кредитного портфеля; моніторинг кредитної політики; а також кілька етапів у процесі моніторингу кредитного портфеля:

• оцінка кожної виданої банком позички та віднесення її до відповідної групи;

• визначення структури кредитного портфеля у межах класифікованих позичок;

• оцінка якості кредитного портфеля загалом; аналіз чинників, які впливають на зміну структури кредитного портфеля в динаміці;

• визначення суми резервного фонду, адекватного сукупному ризику кредитного портфеля банку;

• розробка заходів щодо покращення якості кредитного портфеля.

Одним із найактуальніших напрямів дослідження моніторингу є визначення якості моніторингу.

Щоб визначити якість моніторингу, що проводився банком, різні вчені пропонували використовувати такі показники, як рейтинг банку (М. Біллет) [1], резерви на втрати за кредитами (С. Джонсон) [5] і розмір банку. М. Біллет аргументує свою позицію тим, що банки, які дбають про свою репутацію та бажають підтримувати свій рейтинг на високому рівні, проводитимуть моніторинг більш ефективно. С. Джонсон наполягає на тому, що зміни в резервах на можливі втрати за кредитами характеризують зміни в оцінці якості кредитного портфеля банку, а отже, якості моніторингу.

Для кількісного виміру інтенсивності моніторингу можливе запровадження такого показника, як відношення працівників, які вивчають діяльність позичальників, до загальної кількості працівників банку (EOH ratio) [8]. Коефіцієнт EOH у регіональних банках нижчий, ніж у банках, що мають широку мережу філій. Це пояснюється тим, що чим більший банк, тим більше працівників залучено до вивчення та аналізу розміщених у кредитах активів банку.

Австралійський вчений А.Д.Ф. Коулман [3] розробив показник, що дозволяє оцінити його ефективність - кількість та якість персоналу, задіяного в моніторингу. Якість персоналу визначається розміром заробітної плати, а чисельність персоналу визначає обсяг моніторингу. Коулман використовує відношення витрат на заробітну плату та загальних витрат, що відображає обсяг коштів, які банк інвестує у відповідальних за моніторинг співробітників. Проте це відношення характеризує не тільки орієнтованість банку на моніторинг, а й структуру кредитного портфеля, організаційну структуру банку, ефективність витрат і розмір банку.

Дані показники, звісно, є результатом діяльності банку з моніторингу позичальників. Проте кожен із показників, що розглядаються у роботах зарубіжних учених, односторонньо характеризує моніторинг. Крім того, окремі показники зазнають впливу інших управлінських рішень, що не мають відношення до сфери моніторингу кредитів. Безперечно, банки, які якісно проводять моніторинг, мають менше проблемних активів, зростають вищими темпами та мають більш високий рейтинг. Однак ці показники відображають і якість діяльності банку за напрямками, відмінними від моніторингу. Наприклад, рейтинг банку або резерви на можливі втрати від позик відображають його орієнтованість на ризик та агресивність на ринку позичкового капіталу. Швидкість зростання обсягу банку може відбивати його

репутацію і якість послуг. Збільшення розміру резервів на можливі втрати за позиками може бути результатом різкого погіршення економічної ситуації і ніяким чином не стосуватись якості моніторингу після видачі кредиту.

Для багатосторонньої оцінки якості моніторингу кредитів, що проводиться банком, слід розглядати кілька показників у сукупності. Автори пропонують не обмежуватися стандартним лінійним розрахунком величин та змоделювати якість моніторингу об'ємно за допомогою 3D-моделі. Основа моделі - тривимірна система координат, де вісь абсцис - показник 1, вісь ординат - показник 2, вісь аплікат - показник 3. Користувач даної моделі в залежності від напрямку та глибини аналізу визначає показники якості моніторингу, вимірює їх величини, зазначає на відповідних осях та знаходить положення точки у системі координат. На осях відзначені діапазони низьких та прийнятних значень показників 1, 2, 3. Числове вираження даних діапазонів визначає фахівець банку на основі досліджених даних та поставлених цілей. Кожній із зон відповідає певний характер моніторингу, обумовлений величинами показників, що перетинаються. Попадання точки з координатами в одну із зон свідчить про відповідність характеристик моніторингу, що притаманні саме цій зоні.

Висновки. Таким чином, в процесі дослідження робіт зарубіжних учених нами виявлена необхідність розробки способу, що дозволить повноцінно визначити якість моніторингу кредитів. Багатосторонню та об'єктивну оцінку може забезпечити використання тривимірних моделей, де як осі координат будуть виступати показники якості, що варіюються в залежності від цілей та глибини аналізу якості моніторингу. Запропоновані заходи дозволяють оцінити кілька показників якості моніторингу в сукупності та співвіднести витрачені ресурси та отриманий результат. Регулярний аналіз якості моніторингу, у свою чергу, дозволяє своєчасно реагувати на зміну фінансового стану позичальника та коригувати політику банку, що позитивно позначається на лояльності клієнтів, величині прибутку і, отже, капіталізації банку.

Список літератури

1. Billet M., Flannery M., Garfinkel J. Are bank loans special? Evidence on the post-announcement performance of bank Borrowers // University of Florida working paper. 2003. November.
2. Blavy R. Monitoring and commitment in bank lending behavior // IMF working paper. WP/05/222.
3. Coleman A.D.F., Esho N., Sharpe I.G., Forthcoming. Does bank monitoring influence loan contract terms? // Journal of financial services research.
4. Ferguson M.F., Stevenson B.A. What's different about banks depositor discipline and active monitoring. 2007. 16 november.
5. Gorton G., Kahn J. The design of bank loan contracts, collateral, and renegotiation / NBER working paper series // Working paper. №4273.
6. Johnson S. The effect of bank reputation on the value of bank loan agreements // Journal of accounting / Auditing and finance. 1997. Vol. 24. Pp. 83-100.
7. Kopecky K.J., Van Hoose D.D. Capital regulation, heterogeneous monitoring costs, and aggregate loan quality. 2004. November.
8. Kyoji Fukao, Kiyohiko G. Nishimura, Qing-Yuan Sui, Masayo Tomiyama. Japanese banks' monitoring activities and the performance of borrower firms: 1981-1996 / Hitotsubashi university research unit for statistical analysis in social sciences // Discussion paper series. №42.
9. Shepherd J., Tung F., Yoon A. What else matters for corporate governance? The case of bank monitoring // Emory university school of law / Law&Economics research paper series, research paper. №08-35.
10. VanHoose D. Capital regulation and loan monitoring in a diverse banking system // Networks financial institute at Indiana state university. Policy Brief. 2006-PB-09.